

C. van der Leest
Veranderingen binnen de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt
(in het vervolg: GKV)
mei, 2012

Dit document is een bewerking van wat ik, in samenspraak met m'n mededeputaten van het deputaatschap 'Dienst en recht', bijgedragen heb aan ons rapport voor de Generale Synode van Zwolle-Zuid 2008 en aan de bespreking daarvan met die synode.

Oorspronkelijk stond deze bijdrage in het kader van de bezinning op de positie en het werk van de predikant binnen de GKV. Die oorsprong is in het vervolg nog duidelijk te merken. Tegelijk kan duidelijk zijn dat dit document een onderwerp aansnijdt dat breder van belang is.

1 Inleiding

Het is een algemeen erkend feit dat het verband van de GKV in allerlei opzicht in een veranderingsproces zit. Dat hoeft ons niet te bevreemden. De kerk is immers altijd een kerk in deze concrete wereld. Dat betekent dat ontwikkelingen in de samenleving onvermijdelijk als gevolg hebben dat er ook in de kerkelijke sfeer een en ander verandert. Om de veranderingen in de Nederlandse samenleving te typeren, worden termen gebruikt als: democratisering, individualisering, secularisering, automatisering, globalisering.

In reactie hierop is er sinds ongeveer 1990 ook binnen de GKV heel wat aan het verschuiven: al meer kerkleden en kerken gaan met al meer zaken anders om dan ze in de jaren daaraan voorafgaand gedaan hebben.

*Wie scherp in beeld wil krijgen hoe sterk wij de laatste tijd aan het veranderen zijn, kan zichzelf het beste met ons verleden confronteren. Daarbij denken wij vooral aan: R. Kuiper en W. Bouwman (red.), *Vuur en vlam I-III*, resp. 1995, 1998 en 2004; alsook: M. te Velde en H. Werkman (red.), *Vrijgemaakte vreemdelingen*, 2007.*

Het lukt natuurlijk nooit om in dit document op een evenwichtige manier recht te doen aan wat in de GKV gaande is. Ik volsta met een uiterst beknopte opsomming in telegramstijl, waarbij ik me realiseer dat deze opsomming tamelijk zwart-wit en wellicht soms wat karikaturaal is. Maar om duidelijk te maken wat ik bedoel kom ik toch met het volgende overzicht:

2 Schematisch overzicht van de veranderingen

Al minder aan de orde

Kerkenraad en gemeente

1. Er wordt tot op zekere hoogte hiërarchisch gedacht, van boven naar beneden: de gemeente laat zich leiden door de kerkenraad met z'n ambten. Dus de domineeskerk, voor een groot deel ten koste van het algemeen priesterschap van de gemeenteleden.
2. De bestaande ambten worden gezien als regelrecht afkomstig uit het Nieuwe Testament, waardoor er weinig ruimte is om andere taken een officiële plek te geven.

Ambt en persoon

3. Het ambt draagt de persoon: beslissend zijn de taken, waarin predikanten geacht worden zich te voegen; van hen wordt dan ook verwacht dat ze het hele pakket taken uitvoeren.
4. Door de bescherming van het ambt blijven psychische moeiten vanuit de levensgeschiedenis vaak grotendeels onmerkbaar.
5. Bij het specifieke van het ambt hoort: wie eenmaal predikant is, blijft dat in principe z'n leven lang (jubilea gaan tot na de emeritering door!). Voor een vacature word je gevraagd.

Verstand en gevoel; identiteit

6. Er is een sterke gerichtheid op het verstand, waardoor het rationele in de kerkdiensten en de onderlinge omgang vaak overheerst; gehoorzaamheid aan de geboden speelt een grote rol.
7. De identiteit van de kerken wordt gezocht in een totaalpakket visies en normen, die op één lijn staan met de inhoud van de belijdenis (denk aan de collectieve visie op de EU, de apartheid, de sociale wetgeving).

Plaatselijke regels en sturing

8. Bij het toezien op kerkmensen streeft de kerkenraad naar duidelijkheid en controle. De bedoeling hiervan is de gehoorzaamheid aan Christus te stimuleren (waarom bijv. inzake kerkelijke huwelijksbevestiging strikte afspraken gelden die anders-kerkelijken, doopleden en/of samenwonenden uitsluiten).
9. Bij de tuchtoefening rekent de kerkenraad vooral met de vraag of gedragingen/opvattingen strijdig zijn met het gebod en of ze besmettelijk zijn voor andere kerkleden - dit vanuit de gedachte: 'alles of niets'.
10. De verantwoordelijkheid voor het effect van de tucht legt de kerkenraad hoofdzakelijk bij het desbetreffende kerklid; een onttrekking in dat verband wordt niet als bewijs van de juistheid van zijn taxatie van wat gaande is bij de desbetreffende persoon.
11. Niet-gereformeerde kerkgangsters mogen het avondmaal niet meevieren al zijn ze overtuigd christen - om zo recht te doen aan het pijnlijke ontbreken van kerkelijke eenheid.

Al meer aan de orde

Kerkenraad en gemeente

1. Er wordt tot op zekere hoogte democratisch gedacht, van beneden naar boven: de gemeenteleden met hun gaven reiken aan wat de kerkenraad verder moet structureren. Dus een vervanging van de domineeskerk door het algemeen priesterschap.
2. De bestaande ambten worden gezien als een tijdgebonden invulling van de diensten uit het Nieuwe Testament, waardoor er openheid is andere taken een officiële plek te geven.

Ambt en persoon

3. De persoon draagt het ambt: beslissend is de geschiktheid van predikanten, die geacht worden zich voor hun taken in te zetten; ze specialiseren zich dan ook naar gelang van hun gaven.
4. Zonder de bescherming van het ambt werken psychische moeiten vanuit de levensgeschiedenis gauwer storend op het functioneren.
5. Na losmaking kan iemand z'n radicaal verliezen (het recht als predikant te fungeren); wie minder geschikt is moet ander werk zoeken. Op een vacature kan worden gesolliciteerd.

Verstand en gevoel; identiteit

6. Er is een sterke gerichtheid op het gevoel, waardoor het emotionele in de kerkdiensten en de onderlinge omgang vaak overheerst; de persoonlijke band met Christus staat voorop.
7. Er is een grote verscheidenheid aan visies en normen, waardoor er onduidelijkheid bestaat over de identiteit van de kerken en gezocht wordt naar wat het eigene is waarvoor we als kerken in elk geval dienen te gaan.

Plaatselijke regels en sturing

8. De kerkenraad accepteert dat bij het toezien op kerkmensen vaak rafels blijven bestaan. Hun wordt zo veel mogelijk vertrouwen gegeven in de hoop dat ze daardoor (beter) op weg blijven naar Christus (waarom bijv. al vaker kerkelijke huwelijksbevestiging wordt gegund aan anders-kerkelijken, doopleden en/of samenwonenden).
9. Bij de tuchtoefening overweegt de kerkenraad vooral of mensen anderen beschadigen; verder overweegt hij hoe ze het beste al dichter bij het gebod gebracht kunnen worden - dit vanuit de gedachte: 'liever iets dan niets'.
10. De kerkenraad rekent vooral met het mogelijke effect van de tucht op en de principiële spankracht van het kerklid - vanuit het besef dat hij daar mee verantwoordelijk voor is; een onttrekking in dat verband ervaart hij als een falen om iemand vast te houden.
11. Niet-gereformeerde kerkgangsters mogen het avondmaal meevieren als ze overtuigd christen zijn - om zo recht te doen aan de gezamenlijke verbondenheid met Christus.

Al minder aan de orde (vervolg)

Kerk en kerkverband

12. Kerkmensen zijn voegzaam tegenover kerkelijke opvattingen en regels, met als keerzijde dat de gemeenschap voorgaat boven het individu en er behoefte is aan sturend leiderschap.
13. Kerkgrensperforatie wordt niet toegestaan, tenzij om dringende pastorale redenen, vanuit de gedachte dat iedereen zich moet inzetten waar die zijn/haar woonplek gekregen heeft.
14. De generale synode is een reactief instituut, dat via gedetailleerde voorschriften centraal aanstuurt, met een uniformerend effect.
15. De theologische opleiding is een samenbindend instituut, waarvan de docenten fungeren als dè opinieleiders binnen de eigen kerkgemeenschap.
16. Op het vlak van de arbeidsvoorwaarden van de predikanten wordt alles aan de plaatselijke gemeente overgelaten, met hoogstens op basis van vrijwilligheid landelijke afspraken (denk aan de vroegere traktementsrichtlijnen van het GMV en de twee vroegere clubs voor emeritering).
17. De predikantenvereniging fungeert als een soort reünistenvereniging, vooral bedoeld voor onderlinge vorming en onderling contact.

Kerk, kerken en wereld

18. Sommige kerkmensen hebben neiging zich terug te trekken in de kerk en in kerkelijke organisaties. Anderen bepleiten actieve deelname aan de cultuur, met als argument: het doordeweekse leven staat in het kader van het cultuurmandaat, waardoor ook de alledaagse dingen en activiteiten een godsdienstig karakter dragen: het leven van de christen is één.
19. Het geestelijk front ligt vooral tussen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) enerzijds en de andere kerken anderzijds. Kijkend naar anders-kerkelijken wordt daarom vooral exclusief gedacht en dus gekeken naar wat ons van die anderen scheidt (waarom andersoortige invloeden als schadelijk worden afgewezen; zie ook 11).
20. Kijkend naar niet-christenen wordt vooral de antithese benadrukt en een principiële isolement bepleit - vaak samengaan met een zekere angst.
21. De kerken zijn naar binnen gericht; wel wordt benadrukt dat de kerkdeuren altijd openstaan maar de diensten zijn bedoeld voor de eigen leden en hebben daardoor weinig werfkracht naar buiten.

Al meer aan de orde (vervolg)

Kerk en kerkverband

12. Kerkmensen willen hun eigen keuzes maken, met als keerzijde dat het individu voorgaat boven de gemeenschap; toch is er behoefte aan inspirerend leiderschap en om erbij te horen.
13. Kerkgrensperforatie wordt toegestaan, in het besef dat door de verscheidenheid tussen de gemeentes niet iedereen in dezelfde gemeente tot zijn/haar opbouw kan functioneren.
14. De GS is een proactief instituut dat stimulerend hoofdlijnen aangeeft en faciliterend zaken aanreikt, met een pluriformerend effect.
15. De theologische opleiding is een instituut op de achtergrond; verder is er alleen sprake van individueel-inspirerende figuren, vooral van buiten de eigen kerkgemeenschap.
16. Op het vlak van de arbeidsvoorwaarden van predikanten worden centrale, verplichtende regelingen verwacht, die aansluiten bij wat in de samenleving gebruikelijk is (denk aan de activiteiten van het steunpunt kerkenwerk en de vereniging voor emeritering).
17. De predikantenvereniging is een beroepsvereniging, vooral bedoeld om zorg te dragen voor de permanente educatie en de materiële belangen van de eigen leden.

Kerk, kerken en wereld

18. Kerkmensen staan met beide benen in de moderne cultuur, met vaak als keerzijde: hun doordeweekse leven is grotendeels gesecculariseerd, waardoor de alledaagse dingen en activiteiten veelal los van God worden beleefd. Om deze gespletenheid in het leven als christen tegen te gaan wordt ervoor gepleit het alledaagse leven weer met God te verbinden.
19. Het geestelijk front ligt vooral tussen de christelijke kerken enerzijds en de gesecculariseerde wereld en de islam anderzijds. Kijkend naar anders-kerkelijken wordt daarom vooral inclusief gedacht en dus gekeken naar wat ons met hen verbindt (waarom de evangelische beweging en de rooms-katholieke spiritualiteit als een verrijking worden verwelkomd; zie ook 11).
20. Kijkend naar niet-christenen wordt nagedacht over gemeenschappelijke waarden, om zo in onze multiculturele samenleving 'de boel bij elkaar te houden' - vanuit ontspannenheid.
21. De kerken werken aan hun missionaire werfkracht, waarom geregeld laagdrempelige diensten worden gehouden, cursussen voor buitenstaanders worden georganiseerd en aparte missionaire gemeenschappen worden gesticht.

3 Enkele overwegingen bij dit overzicht van de veranderingen

3.1 Geen simpele positionering

Voor gemeenteleden en voorgangers kan het van belang zijn zich te realiseren waar ze zich in het veld, binnen de geschetste bandbreedte van onze kerken, bevinden. Een dergelijk bewustzijn helpt eraan mee opbouwend bezig te zijn binnen de gemeente.

Ik besef dat die positionering complex is. Laat ik die bandbreedte eens grafisch voorstellen:

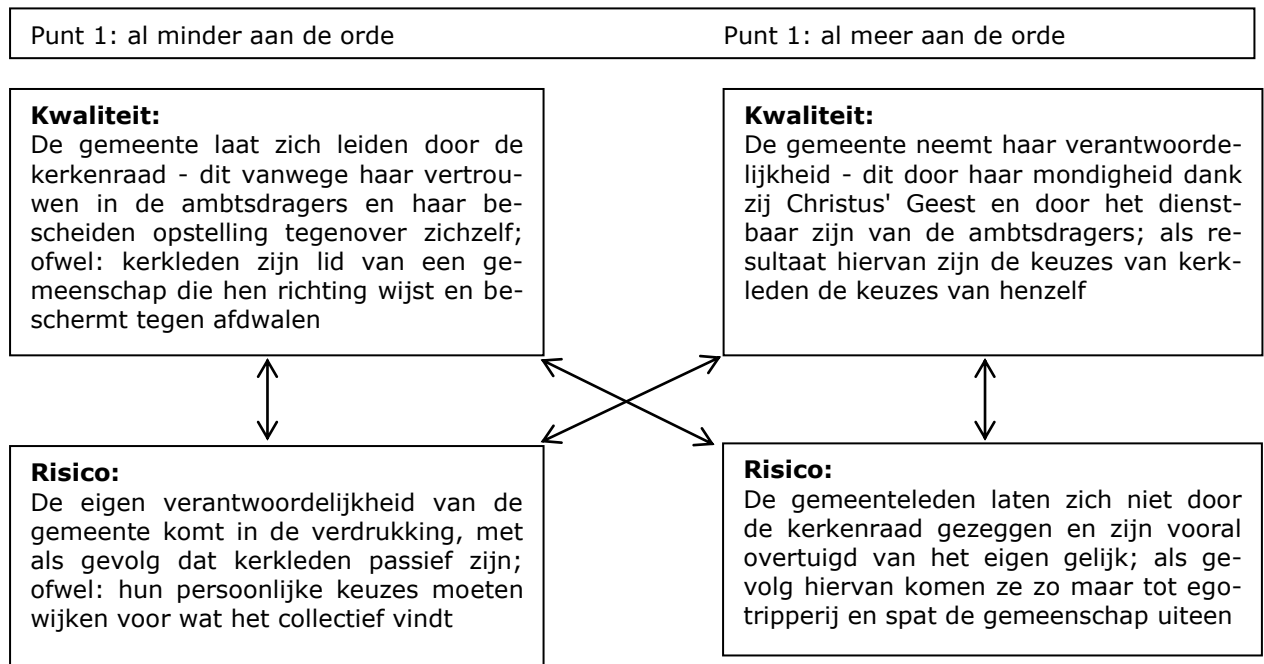
linker kolom-----1-----2-----3-----4-----5-----rechter kolom

Gegeven deze bandbreedte is het een feit dat geen enkel individu noch gemeente op de 22 door mij genoemde veranderingpunten steevast op dezelfde plek staat van die bandbreedte. Bij het ene veranderingspunt is iemand misschien op de 1 gepositioneerd, op het andere veranderingspunt wellicht op de 5, met als resultaat: een grillig lopende lijn, waarbij de verwantschap met het 'minder' uit de linker kolom of het 'meer' uit de rechterkolom telkens wisselt. Deze stand van zaken maakt het niet makkelijk elkaar te vinden, want je weet niet bij voorbaat hoe iemand tegen een concreet thema aankijkt. Tegelijk levert dit gegeven ook telkens verrassingen op, die je de mogelijkheid geven van elkaar te leren.

3.2 Geen diskwalificaties

In de oorspronkelijke versie van dit overzicht werd gesproken van 'oud' en 'nieuw'. Onbedoeld werd daarmee de suggestie gewekt dat er sprake is van vooruitgang, met dus een diskwalificatie van wat achtergelaten wordt. Op die manier wordt geen recht gedaan aan het oude. Daarom heb ik het er nu over dat bepaalde zaken al minder of al meer aan de orde zijn. Ook al kiest iemand tegen of voor iets, altijd zal hij ermee rekenen dat er geen ideale, voor alle tijden geldende positie bestaat. Ik laat me hierbij graag leiden door Prediker: "God heeft alles wat er is de goede plaats in de tijd gegeven" (3:11).

Als we deze wijsheid tot ons laten doordringen, lukt het ons om niet al te emotioneel bij deze verschuivingen betrokken te zijn maar om op een afstand het voor en tegen daarvan af te wegen. Ik wil dit schematisch illustreren aan de hand van de eerste verandering die genoemd is:

Op deze manier kun je alle 21 punten 'al minder aan de orde' en 'al meer aan de orde' positief en negatief duiden, ofwel je kunt zo'n punt uitleggen als een kwaliteit die gedragen wordt door belangrijke bijbelse noties maar waaraan tegelijk een risico verbonden is. En het bijzondere is: het risico van het ene wordt opgevangen door de kwaliteit van het andere. Dit stimuleert om naar elkaar te luisteren en van elkaar te leren, waar we ook ergens staan in het veranderingsproces.

3.3 Niet overschatten

De veranderingen die gaande zijn moeten we niet overschatten. Soms worden die aldus getypeerd: "Vroeger ging Gods Woord voorop, nu gaat ten onrechte de mens voorop". Vergeten wordt dan dat we de Bijbel altijd lezen met ons vooroordeel, vanuit onze persoonlijke context; ofwel: het Woord bereikt ons via ons verstaan ervan als lezers. Wel moeten we steeds proberen vanuit de Bijbel kritisch te kijken naar ons vooroordeel, onze persoonlijke context. Tegelijk moeten we ons realiseren dat ons dit vaak niet zal lukken, want wij zijn aan onze eigen tijd gebonden.

Om dit alles kunnen we het lopende veranderingsproces niet zien als een omkering van waarden, als zou nu de mens voorop staan. Op het niveau van toewijding aan Christus doet het er niet toe waar iemand zich bevindt in dat veranderingsproces. Naar mijn overtuiging hebben we te doen met niet-principiële keuzes - al zal waar zijn dat velen hun keuze met hartstocht en/of argumenten verdedigen, wellicht zelfs op basis van bijbelse uitgangspunten. Maar niemand kan zijn keuze, zijn toepassing van bijbelse uitgangspunten als de enige ware aan anderen opleggen. In dit verband is alleen van belang dat deze verandering gáánde is.

Alleen, de acceptatie hiervan kan enkel in alle rust gebeuren omdat en zolang de grenzen van wat gereformeerd zijn afdoende worden erkend. Wil een kerk trouw blijven aan haar Hoofd dan kan nooit alles meegenomen worden in een veranderingsproces. Altijd dient het hart van ons geloof onveranderd intact te blijven: onze verbondenheid met de persoon en het werk van Christus. In de woorden van 2 Korintiërs 8:9: 'U kent de liefde die onze Heer Jezus Christus heeft gegeven: hij was rijk, maar is omwille van u arm geworden opdat u door zijn armoede rijk zou worden.' Bij dit Evangelie kunnen gelovigen elkaar altijd weer vinden, wat voor verschillen er verder ook gaande zijn.

Als we ons op deze kern concentreren kan dat nooit minimaliserend uitpakken. Wie warmloopt voor Christus kan niet anders dan ook gehoorzaam luisteren naar de Bijbel, die terecht aangeduid is als 'het kleed waarin Christus naar ons toe komt'. Binnen de GKV is in de NGB, de HC en de DL (= de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels) vastgelegd wat we in elk geval uit de Bijbel over de persoon en het werk van Christus geleerd hebben. De inhoud van deze belijdenisgeschriften staat binnen de GKV buiten discussie, althans hóórt buiten discussie te staan. Zolang dat het geval is, is elk veranderingsproces slechts van beperkt belang. Dit geeft ruimte om het van elkaar te verdragen dat we met bepaalde zaken verschillend omgaan.

3.4 Niet onderschatten

Anderzijds moeten we de verschuivingen die gaande zijn ook weer niet onderschatten. Zo is het uitermate lastig dat elk kerklid en elke gemeente in het veranderingsproces en vaak zelfs per veranderingspunt een verschillende positie innemen. Uitgaande van het beperkte belang van het veranderingsproces is dat op zichzelf niet erg. Tegelijk is het een feit dat het innemen van een bepaalde positie altijd sterk emotioneel gekleurd is en dus diep zit bij mensen. Daarom is het lastig er ontspannen mee om te gaan. Het kan dan ook duidelijk zijn: als dit verschil in positionering zich voordoet, roept dat spanning op bij en/of tussen de betrokkenen: gemeenteleden, predikant en kerkenraad. Het is extra lastig voor een predikant als hij een andere positionering heeft dan de meerderheid van de gemeente. De vraag is dan hoe hij de gemeente van dienst kan zijn zonder zichzelf kwijt te raken. Hoe dit ook zij, het is zaak dergelijke spanningen met hun emoties onder ogen te zien en je dan persoonlijk en samen erop te bezinnen hoe je daarmee dient om te gaan.

3.5 Open tegemoet treden

We bewijzen elkaar geen dienst als we het veranderingsproces alleen als een probleem zouden zien. Natuurlijk, wie dit proces diskwalificeert als een verarming, een achteruitgang of op z'n minst als een gevaar, moet het proces wel problematiseren en schiet dan onvermijdelijk in de verdediging. Maar als we het beperkte belang van dit proces onderkennen, kunnen we het als een uitdaging tegemoet treden die ons nieuwe kansen biedt. En dat temeer omdat het kerkelijk veranderingsproces aansluit bij de veranderingen die in de wereld om ons heen gaande zijn. Juist als je christen wilt zijn in het hier en nu, is het zaak de context open tegemoet te treden. Het is belangrijk dat we hierbij vragen om Christus' Geest, zodat we veranderen door onze gezindheid te vernieuwen, om zo te ontdekken wat God van ons wil en wat goed, volmaakt en Hem welgevallig is; ofwel, laten we bidden dat onze liefde blijft groeien door inzicht en fijnzinnigheid, zodat we kunnen onderscheiden waar het op aankomt (zie Rom.12:2; Filip.1:9-10). Misschien gaat het ons dan lukken om te genieten of in elk geval te leren van alle verscheidenheid.

3.6 Predikanten onder druk

Nu zijn werkomgeving zo gekenmerkt wordt door allerlei veranderingen, is het voor predikanten niet makkelijk om hun taak in het midden van de gemeente te vervullen. Door een verschil in hun positionering in wat kerkelijk gaande is ontstaan er vaak spanningen tussen de predikant enerzijds en de kerkenraad of de gemeente anderzijds. Telkens zijn er dan ook predikanten die zich overvraagd voelen doordat van hen standpunten en dan ook aansturingen worden verwacht die niet passen bij hun eigen overtuigingen. Het valt dan niet mee om onpartijdig dienstbaar te zijn aan de gemeente, want daardoor kun je al meer ontrouw worden aan jezelf.

Lopen de spanningen op, dan kan het moment komen dat een predikant zich niet meer over-eind houdt. De aanleiding voor dat breekpunt is ervan afhankelijk waar zijn zwakste plek ligt. Die kwetsbaarheid wordt nog eens extra vergroot doordat tegenwoordig de bescherming gemist wordt die vroeger uitging van het ambt als onaantastbaar instituut en van de samenbindende kracht van de gemeenschap. In een bekend beeld: als het beschermende water zakt, komen de obstakels tevoorschijn - en dat is nou precies wat de laatste 2-3 decennia is gebeurd.

Dat alles maakt het extra belangrijk dat er veel aandacht wordt gegeven aan zowel de persoonlijkheid als aan het beroepsprofiel van de predikant.